

VZNIK ÚŘADU OBHÁJCE JAKOŽTO PÁTÉHO ORGÁNU MEZINÁRODNÍHO TRESTNÍHO SOUDU?

Mgr. et Mgr. Radka Kryslová

Externí doktorandka Právnické fakulty UK, advokátní koncipientka

ÚVOD

Mezinárodní trestní soud (dále jen "MTS") je v historii mezinárodního trestního práva historicky prvním soudním orgánem, který nemá dočasnou povahu. Po euforii celé řady členů mezinárodního společenství ze vzniku stálého MTS, jehož úkolem je stíhání a trestání pachatelů "nejzávažnějších zločinů, kterými je dotčeno mezinárodní společenství jako celek"¹ (jedná se o zločin genocidy, zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a zločin agrese), dochází v posledních letech k nastolení nových otázek, týkajících se povahy samotného řízení před MTS. Jednou z těchto otázek je i problematika zajištění principu rovnosti zbraní mezi žalobcem a obhájcem. Role obhájce v řízení před MTS je jedním z témat, které začíná být odborníky z řad mezinárodního práva čím dál tím více diskutováno, a to jak právními teoretiky, tak i samotnými obhájci, kteří v rámci řízení před MTS působí, včetně mezinárodních nevládních institucí sdružujících zájmy obhájců.²

Stěžejní tezí této práce je, že v rámci MTS by mělo dojít ke vzniku samostatného úřadu obhájce, přičemž primárním cílem práce je představit hlavní argumenty, na jejichž základě by mělo ke vzniku tohoto nezávislého úřadu dojít. Sekundárním cílem práce je úvaha *de lege ferenda* nad konkrétním institucionálním zakotvením úřadu obhájce, pravomocemi tohoto úřadu a zdroji financování, včetně rozpočtových pravidel fungování úřadu. Práce je založena na několika hypotézách, které budou průběžně ověřovány. První hypotézou je, že *úřad obhájce, který by byl samostatným orgánem MTS, by přispěl k zajištění vyšší míry efektivity činnosti obhájců a vedl by ke naplnění principu rovnosti zbraní v řízení před MTS*. Druhou hypotézou je, že *se vznikem úřadu obhájce jakožto pátého orgánu MTS by se snížila administrativně-byrokratická zátěž kanceláře soudu a ve svém důsledku by vedla i ke snížení rozpočtových výdajů soudu*. Třetí hypotézou je, že *jednou z významných překážek vzniku samostatného úřadu obhájce je převažující politicko-právní filosofie kontinentálního (inkvizičního) trestního řízení, na níž je řízení před MTS založeno*.

¹ Viz Preambule Římského statutu MTS (dále jen "Statut MTS").

² Např. Mezinárodní advokátní komorou (IBA, International Bar Association), Mezinárodní trestní

advokátní komorou (ICB, International Criminal Bar) nebo Mezinárodní asociací trestních obhájců (ICDAA, International Criminal Defence Attorney's Association).

MTS se dosud skládá ze čtyř základních orgánů: předsednictva, soudních úseků (přípravného, projednacího a odvolacího), úřadu žalobce a kanceláře. Při analýze potřebnosti a vhodnosti vzniku úřadu obhájce je nutné vyjít z toho, že v současné době u MTS na straně obhajoby neexistuje žádný analogický úřad, který by měl podobné institucionální zakotvení, pravomoci a fungoval by za obdobných rozpočtových podmínek jako úřad žalobce. Úřad veřejného obhájce, který u MTS působí a který je administrativně vázán na kancelář MTS, navzdory svému názvu není samostatným orgánem soudu srovnatelným s úřadem žalobce. Činnost Úřadu veřejného obhájce se týká zejména fáze přípravného řízení (situací, kdy je v zájmu spravedlnosti nutné, aby byl určité osobě ustanoven obhájce, především se jedná o tzv. *ad hoc* obhájce nebo o případy nutné obhajoby). Mezi obecné funkce tohoto úřadu patří i poskytování podpory a pomoci obhájcům působícím v řízení u MTS a osobám vyžadujícím právní pomoc. Specifickou funkcí tohoto úřadu je jeho pravomoc působit jakožto mediátor při řešení sporů mezi obhájci činnými v řízení před MTS a jejich klienty.³

Úřad veřejného obhájce však zdaleka nepokrývá všechny činnosti soudu nutné pro efektivní zajištění práva na obhajobu osob obviněných ze zločinů spadajících do jurisdikce soudu. Tyto další činnosti zajišťuje kancelář soudu v čele s tajemníkem, přičemž

do kompetencí kanceláře v nejširším pojetí spadají veškeré činnosti, které se netýkají přímo soudních funkcí (s výjimkou činností, které náležejí žalobci MTS).

Tvůrci Statutu MTS (mezinárodní smlouvy, která je právním základem MTS), nepovažovali vznik samostatného úřadu obhájce coby svébytného orgánu tohoto soudu za nutný. Přispěl by však dodatečný vznik úřadu obhájce, který by byl samostatným orgánem MTS, k zajištění vyšší míry efektivity činnosti obhájců? Snížila by se vznikem tohoto pátého orgánu MTS administrativně-byrokratická zátěž kanceláře soudu, pod níž v současné době obhájci činní v řízení před MTS systematicky spadají? Jaké jsou hlavní argumenty pro vznik samostatného úřadu obhájce a jaké jsou hlavní argumenty proti jeho vzniku? Jaké jsou nejvýznamnější překážky pro vznik tohoto úřadu a existuje vůbec společná vůle smluvních stran Statutu (jednotlivých států) k tomu, aby byl tento úřad vytvořen? Všechny tyto otázky budou zodpovězeny v následujících kapitolách předkládané práce.

1. NAPLNĚNÍ PRINCIPU ROVNOSTI ZBRANÍ V ŘÍZENÍ PŘED MTS

Přestože je princip rovnosti zbraní jedním z klíčových principů mezinárodního trestního práva, neexistuje žádná univerzálně použitelná definice tohoto pojmu, která by byla zakotvena v platném mezinárodním právu. Ani ve Statutu MTS není legální definice tohoto pojmu uvedena, což však

³ Viz *The Office of Public Counsel for the Defence*.

neznamená, že se tento princip v řízení před MTS neuplatní. V judikatuře Evropského soudu pro lidská práva je principem rovnosti zbraní míněn princip, podle něhož je nutné, aby obhajoba i obžaloba měly v řízení zajištěnu srovnatelnou (resp. proporcionální) možnost prezentovat svůj případ a prosazovat své zájmy, a to za podmínek, za kterých ani jedna ze stran trestního procesu není podstatně znevýhodněna vůči druhé straně.⁴ Podobný výklad principu rovnosti zbraní ve své judikatuře užívají i *ad hoc* mezinárodní trestní tribunály (Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii a Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu). Pro účely této práce je však princip rovnosti zbraní pojímán v širším pojetí, rozumí se jím nejen nutnost zajištění srovnatelných možností obou stran (obžaloby i obhajoby) v průběhu řízení před MTS, ale i nutnost zajištění srovnatelných výchozích podmínek činnosti obou stran trestního procesu. Pokud totiž tyto výchozí podmínky srovnatelné resp. proporcionální nejsou, nemohou být nikdy srovnatelné resp. proporcionální ani následné možnosti obou stran trestního řízení v rámci samotného procesu před MTS.

V této souvislosti je nutné zdůraznit, že princip rovnosti zbraní a jeho reálné prosazení v konkrétním typu trestního řízení je závislé rovněž na tom, zda je toto trestní řízení založeno spíše na kontinentálním (inkvizičním) nebo na angloamerickém (adversárním) typu

trestního procesu. Obecně lze říci, že princip rovnosti zbraní je pojímán odlišně v závislosti na politické, právní a morální filozofii, která je základem konkrétního trestního řízení. V kontinentálním typu trestního procesu veřejná moc vystupuje jako základní rámec k naplňování obecného zájmu jednotlivců a na obviněného je nahlíženo spíše jako na objekt trestního řízení a nikoliv jako na jednu ze stran sporného řízení. V angloamerickém typu trestního procesu nad mocí veřejné autority existuje tzv. panství práva (*rule of law*), jehož podstatou je množina jasně vymezených individuálních práv a svobod, jimiž jednotlivci disponují a které mohou jednotlivci vůči veřejné autoritě uplatňovat. V angloamerickém systému představuje trestní řízení souboj dvou stran, obhajoby a obžaloby, přičemž žalobce musí prokázat vinu obžalovaného mimo rozumnou pochybnost (*beyond a reasonable doubt*).⁵ Princip rovnosti zbraní a jeho co nejširší možné pojetí je daleko více prosazováno v angloamerickém typu právní kultury, a to zejména v důsledku odlišného chápání role veřejné žaloby a obhájce (jakožto srovnatelných stran trestního procesu), nežli v kontinentálním typu právní kultury, v němž obvykle dominuje role žalobce.

Žalobce v řízení před MTS spíše není stranou trestního procesu ve smyslu angloamerického pojetí, neboť dle článku 54 odst. 1 písm. a) Statutu MTS je povinen v rámci zjištění skutečného stavu věci postupovat při

⁴ Viz McBride J. *Human rights and criminal procedure. The case law of the European Court of Human Rights*, s. 337.

⁵ Šturma, P., Tomášek, M. et al. *Nové jery v právu na počátku 21. století III. Proměny veřejného práva*, s. 16.

vyšetřování tak, aby byly přezkoumány veškeré skutečnosti a důkazy potřebné pro zjištění trestní odpovědnosti dle Statutu, přičemž stejně pečlivě prověřuje přitěžující a polehčující okolnosti. Vzhledem k tomu se jeho pozice blíží spíše pozici žalobce v rámci kontinentálního typu trestního procesu, neboť spíše než stranou řízení je žalobce úředníkem soudu, který bere v potaz jak přitěžující, tak i polehčující okolnosti případu a jeho úkolem je mj. zjištění skutečného stavu věci.⁶

Žalobce MTS je dále povinen poskytnout obhajobě co nejdříve důkazy, které svědčí nebo které by mohly svědčit o nevině obviněného či které by mohly být posuzovány jako polehčující okolnosti nebo mít vliv na důvěryhodnost důkazů obhajoby. Žalobce je však zároveň povinen nezveřejnit písemnosti či informace, které mu byly poskytnuty, s tím, že mají být považovány za důvěrné a použity výhradně pro účely získání dalších důkazů (s výjimkou případů, kdy původce těchto písemností či informací dá souhlas se zveřejněním). V případě neposkytnutí informací obhajobě (resp. v případě pochybností nad tím, zdali měl žalobce obhajobě tyto informace poskytnout, či nikoliv) má podle článku 67 odst. 2 Statutu MTS rozhodnout soud, jakožto nezávislý a nestranný arbitr. V této souvislosti je nutné zmínit, že v průběhu historicky prvního řízení před MTS, v němž byl vynesena odsuzující

rozsudek (v řízení proti Thomasu Lubangovi), soud opakovaně konstatoval, že žalobce MTS v rozporu s jemu uloženými povinnostmi neposkytuje obhajobě důkazy, které jí měly být poskytnuty. Soudci MTS se v rámci tohoto řízení ztotožnili s argumenty obhájců Thomase Lubangy, podle nichž žalobce MTS nemá dostatečný důvod pro to, aby obhajobě tyto důkazy neposkytl.⁷

2. ÚŘAD ŽALOBCE JAKOŽTO ORGÁN MTS

2.1. Institucionální zakotvení a pravomoci

V čele úřadu žalobce stojí žalobce, který je volen tajným hlasováním absolutní většinou hlasů členů Shromáždění smluvních stran Statutu MTS. Je to právě žalobce, kdo má před zahájením hlavního líčení v řízení před MTS dominantní postavení, neboť v rámci přípravného řízení shromažďuje důkazy, jimiž se bude následně ve fázi hlavního líčení snažit prokázat vinu obžalovaného. Rovnost stran - žalobce a obhájce - není v průběhu přípravného řízení dostatečně zajištěna, neboť žalobce je v této fázi řízení značně zvýhodněn. Oproti obhajobě může žalobce jménem MTS vyžadovat spolupráci ostatních států či mezivládních organizací podle části 9. Statutu (Mezinárodní spolupráce a justiční pomoc) nebo jiné formy spolupráce podle článku 93 Statutu. V přípravné (resp. vyšetřovací) fázi řízení před MTS se při činnosti žalobce

⁶ Srov. Politi, M., Gioia, F. The Criminal Procedure before the International Criminal Court: Main Features, s. 112.

⁷ Viz *Redacted Decision on the Prosecution's Urgent Request for Variation of the Time-Limit to Disclose the Identity of Intermediary 143 or Alternatively to Stay Proceedings Pending Further Consultations with the VWU*.

uplatňují zejména prvky vyhledávacího procesu typického pro kontinentální (románsko-germánské) trestní řízení.⁸

Žalobce na rozdíl od obhájců disponuje rozsáhlým administrativním aparátem a obvykle i vyššími finančními zdroji, větším množstvím lidských zdrojů a politické podpory pro svoji činnost.⁹ Co se týče přístupu žalobce k důkazům, je nutné zdůraznit, že žalobce MTS jedná při výkonu své funkce v nejobecnější rovině jménem mezinárodního společenství, neboť MTS byl ustanoven za tím účelem (dle preambule Statutu MTS), aby nejzávažnější zločiny, kterými je dotčeno mezinárodní společenství jako celek, nezůstaly nepotrestány.

Cílem této podkapitoly není podat přehled jednotlivých pravomocí úřadu žalobce MTS, ale na příkladu jedné pravomoci úřadu ukázat, jak se může absence samostatného úřadu obhájce odrazit v nerovnováze pozice obhájce a žalobce v řízení.

Žalobce MTS, stojící v čele úřadu žalobce, disponuje veškerými pravomocemi k řízení a správě úřadu. Pracovníci úřadu žalobce nesmějí přijímat žádné pokyny ze zdrojů mimo rámec úřadu. Úřad žalobce je samoregulačním subjektem, v rámci něhož jsou přijímána taková opatření, která jsou nutná pro chod a činnost úřadu. Přestože Statut MTS vstoupil v platnost již ke dni 1.

července 2002, až s účinností ke dni 23. dubna 2009 bylo úřadem žalobce přijato Nařízení,¹⁰ týkající se podrobnějších pravidel pro činnost úřadu i samotného žalobce MTS.

Co se týče etických pravidel výkonu funkce žalobce a pracovníků úřadu žalobce (resp. pravidel profesionálního jednání a chování žalobce a pracovníků úřadu žalobce), tato pravidla byla úřadem žalobce přijata až s účinností k 5. září 2013.¹¹ Samostatný úřad žalobce, který je institucionálně součástí MTS, avšak disponuje pravomocí přijímat vlastní vnitroorganizační pravidla svého fungování a správy, tudíž nepovažoval po dobu jedenácti let své existence za potřebné přijmout pravidla stanovící kritéria profesionálního a etického jednání žalobce a ostatních pracovníků úřadu. S tímto však výrazně kontrastuje skutečnost, že Shromáždění smluvních stran již v rámci svého třetího plenárního zasedání v prosinci roku 2005 přijalo Etický kodex obhájců, přestože (nebo právě proto, že) žádný úřad obhájce, jako samostatný orgán MTS, zřízen nebyl. Došlo tedy k paradoxní situaci, kdy zcela samostatný orgán MTS (úřad žalobce) nepřijal až do konce roku 2013 vlastní etická pravidla pracovníků úřadu, včetně žalobce, přestože již od roku 2005 existoval etický kodex obhájců MTS, kteří žádný vlastní úřad u MTS nemají, neboť jsou organizačně začleněni pod kancelář MTS.

Uvedený odlišný režim však z hlediska nutnosti zajištění nezávislého výkonu činnosti

⁸ Šturma, P. *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*, s. 189.

⁹ Katzman, R. The Non-Disclosure of Confidential Exculpatory Evidence and the *Lubanga* Proceedings: How the ICC Defense System Affects the Accused's Right to a Fair Trial, s. 83-84.

¹⁰ Viz *Regulations of the Office of the Prosecutor*.

¹¹ Viz *Code of Conduct for the Office of the Prosecutor*.

obhájců v řízení před MTS není příliš vhodný, neboť porušuje princip rovnosti zbraní v jeho širším pojetí. Z pohledu podmínek, na nichž žalobce a obhájci v řízení před MTS vykonávají svoji činnost, je tudíž zřejmé, že v případě obhájců byly tyto podmínky jejich činnosti regulovány zvenčí (tj. jedná se o způsob rozhodování "o nás bez nás"), zatímco v případě žalobce si podmínky činnosti upravili sami zaměstnanci úřadu žalobce (tj. jedná se o samoregulační způsob rozhodování). Pokud jsou tedy součástí principu rovnosti zbraní chápány i srovnatelné (proporcionální) výchozí podmínky obou stran trestního procesu, je porušením tohoto principu, pokud o stěžejních otázkách rozhodují v jednom případě sami zástupci jedné ze stran trestního procesu a ve druhém případě je toto rozhodování zástupcům druhé strany trestního procesu zcela znemožněno.

2.2 Zdroje financování, rozpočet

Úřad žalobce je financován stejným způsobem, jako jsou financovány všechny ostatní orgány MTS, a to z finančních prostředků soudu. Výdaje spojené s činností úřadu žalobce jsou hrazeny z rozpočtu, který je schvalován Shromážděním smluvních stran Statutu MTS, a zdrojem financování jsou: a) vyměřené příspěvky smluvních stran,¹² b) prostředky poskytnuté OSN, se souhlasem Valného shromáždění. MTS může nadto za

¹² Výše příspěvků smluvních stran do rozpočtu MTS se stanovuje podle stejného principu, na kterém je založen výpočet příspěvku států do rozpočtu OSN. Viz článek 117 Statutu MTS, s. 4245.

splnění určitých podmínek přijímat i dobrovolné příspěvky ze strany vlád, mezinárodních organizací, fyzických osob, právnických osob a jiných subjektů.

Z celkového rozpočtu MTS ve výši 121.656.200 EUR je pro rok 2014 vyčleněno na činnost úřadu žalobce soudu celkem 33.220 EUR, přičemž úřad žalobce je po kanceláři soudu druhým finančně nejnákladnějším orgánem MTS.¹³ Na činnost kanceláře soudu je pro rok 2014 vyčleněno celkem 66.293 EUR,¹⁴ přičemž právě z tohoto rozpočtu je v současné době financována i činnost těch obhájců, jejichž činnost není financována přímo ze strany jejich klientů (v případě osob, které si z důvodu své nemajetnosti nemohou dovolit hradit náklady související s jejich obhajobou). Z této rozpočtové kapitoly (rozpočet kanceláře MTS) jsou rovněž financovány veškeré související činnosti, spojené s rolí obhájců v řízení před MTS.

Co se týče platu, příspěvků k platu a finančních náhrad platu žalobce, dle článku 49 Statutu MTS jejich výši stanoví Shromáždění smluvních stran MTS, přičemž plat žalobce a příspěvky k platu žalobce nesmějí být po dobu trvání funkčního období žalobce snižovány. Na druhou stranu o platu a o příspěvcích k platu obhájců rozhoduje kancelář soudu, přičemž na vyšší úrovni je o poskytování finančních prostředků na právní pomoc (jejíž součástí je i činnost obhájců) rozhoduje rovněž Shromáždění smluvních

¹³ Viz *Resolution ICC-ASP/12/Res.1*, s. 1.

¹⁴ Viz *Resolution ICC-ASP/12/Res.1*, s. 1.

stran. Vzhledem k tomu, že o konkrétních výdajích na činnost jednotlivých obhájců rozhoduje kancelář soudu, v rámci přerozdělování těchto prostředků dochází často k organizovaným nesouhlasným reakcím ze strany obhájců. Ti kritizují nejen fakt, že dochází k soustavnému snižování finančních prostředků (přičemž za těchto podmínek nelze obhajobu obviněných vykonávat skutečně efektivně),¹⁵ ale i to, že o snižování těchto financí není v rámci kanceláře soudu vedena dostatečná diskuze, obhájci nemají možnost o rozdělování financí spolurozhodovat, event. zaujmout k této problematice stanovisko, které by bylo bráno v potaz.¹⁶

3. ÚŘAD OBHÁJCE JAKOŽTO ORGÁN MTS?

3.1. Možné institucionální zakotvení

Vsouvlosti s navrhovaným rozšířením počtu orgánů MTS o samostatný úřad obhájce, se nabízí otázka, jakým způsobem by k tomuto rozšíření počtu orgánů z dosavadních čtyř orgánů mohlo fakticky dojít. Klíčové je zodpovězení otázky zdali se v případě rozšíření počtu orgánů soudu jedná o změnu Statutu MTS institucionální povahy, či nikoliv. Článek 122 Statutu obsahuje demonstrativní výčet ustanovení Statutu, která lze považovat za ustanovení institucionální povahy. Přestože zde není článek 34 Statutu, který obsahuje

výčet orgánů soudu výslovně zmíněn, lze dospět k názoru, že i změna samotného složení soudu je změna institucionální povahy, neboť se jedná o změnu, která mění vnitřní složení soudu, tj. vztahuje se k procedurálnímu fungování soudu, nikoli k jeho hmotněprávním kompetencím, pravomocím či jurisdikci. Změnu ustanovení institucionální povahy Statutu MTS je oprávněna navrhnout jakákoli smluvní strana, o jejím přijetí pak rozhoduje Shromáždění smluvních stran či revizní konference konsenzem. Nelze-li dosáhnout konsenzu, změnu lze přijmout dvoutřetinovou většinou hlasů smluvních stran.

Nejbližší zasedání Shromáždění smluvních stran, na kterém by teoreticky k projednání návrhu smluvní strany na vznik samostatného úřadu obhájce mohlo dojít, se bude konat ve dnech 8. až 17. prosince 2014 v sídle OSN v New Yorku.¹⁷ K dnešnímu dni však ze strany žádné smluvní strany Statutu k podání návrhu na projednání této problematiky nedošlo.

V letošním roce uplyne dvanáct let od vzniku MTS jakožto historicky prvního stálého mezinárodního trestního soudu a téma vzniku samostatného úřadu obhájce nebylo do dnešního dne žádnou smluvní stranou Statutu nastoleno jako otázka, kterou by se Shromáždění smluvních stran vážněji a podrobněji zabývalo. Přesto nelze říci, že by k pokusům o vznik samostatného úřadu obhájce během přípravných prací na Statutu

¹⁵ Viz např. *Response from the Defence teams of Mr Lubanga, Mr Bemba, Mr Mbarushimana, Mr Ngudjolo and Mr Banda and Mr Jerbo to the Registry's "Discussion Paper on the Review of the ICC's Legal Aid System"*.

¹⁶ Viz *Statement*.

¹⁷ Viz *Thirteenth session of the Assembly of States Parties*.

MTS vůbec nedocházelo. S návrhem na vznik samostatného a nezávislého úřadu obhájce přišla již v červenci 1998 Mezinárodní asociace trestních obhájců, která se účastnila Římské konference, na níž byl Statut MTS přijat. V čele této asociace stála trestní obhájkyňe Elise Groulx, která je do dnešního dne velkou propagátorkou vzniku nezávislého úřadu obhájce u MTS. Na Římské konferenci se však širší podporu mezi jednotlivými státy pro vznik úřadu obhájce získat nepodařilo. Zástupce jednotlivých států daleko více zajímalo, jakým způsobem bude u MTS fungovat úřad žalobce, role a postavení obhájců u MTS zůstaly na této konferenci spíše stranou zájmu.¹⁸ Po přijetí Statutu MTS získal návrh na vznik úřadu obhájce podporu čtyř smluvních stran Statutu, a to Nizozemska, Francie, Německa a Kanady. Zejména díky těmto státům, Mezinárodní asociaci trestních obhájců a několika dalším mezinárodním nevládním organizacím, se do Pravidel procesního a důkazního řízení MTS podařilo prosadit ustanovení, která se týkají postavení obhájců a zaručují jim alespoň jistou (byť velmi nízkou) míru nezávislosti na kanceláři MTS, pod který obhájci činní u soudu institucionálně spadají.

V souvislosti s možným vznikem úřadu obhájce je nutné zdůraznit, že po přijetí celé řady právních předpisů, týkajících se jak hmotněprávního, tak i procesněprávního fungování MTS, je daleko obtížnější představit

si vznik samostatného úřadu obhájce, neboť by muselo dojít k revizi všech ustanovení, která se týkají dosavadního uspořádání MTS ve vztahu k postavení obhajoby v řízení před soudem. Bylo by daleko jednodušší přistoupit ke vzniku úřadu obhájce tzv. na zelené louce, tak, aby se veškeré vznikající právní předpisy přizpůsobovaly tomu, že tento úřad existuje, nežli vytvářet úřad obhájce ex post a teprve následně přizpůsobovat již existující masu právních předpisů, které se vznikem tohoto úřadu nepočítaly a ani jej nepředpokládaly. Náklady, které by v souvislosti se vznikem samostatného úřadu obhájce vznikly a které nemají zdaleka povahu pouze nákladů finančních (ale také personálních nebo časových), mohou být v současné chvíli dalším důvodem, proč smluvní strany o vznik tohoto orgánu neusilují.

Je zřejmé, že stěžejní úvahy ohledně možného vzniku samostatného úřadu obhájce měly být vedeny daleko dříve, a to před vznikem MTS, ve fázi přípravných řízení jeho Statutu. V této fázi však jednotlivé státy daleko více usilovaly o zakotvení takových ustanovení, která budou sloužit hlavnímu účelu MTS - stíhat a trestat nejzávažnější zločiny podle mezinárodního práva, nikoliv ustanovení, která by sloužila zajištění práv osob, které jsou ze spáchání těchto zločinů obviněny. Byť nelze říci, že by Statut MTS neobsahoval ustanovení týkající se zajištění práv osob v průběhu řízení před soudem (viz např. článek 55 Statutu zakotvující práva osob v průběhu vyšetřování

¹⁸ Viz Groulx, E., *The Defence Pillar: Making the Defence a Full Partner in the International Criminal Justice System*, s. 24.

nebo článek 67 Statutu obsahující výčet minimálních záruk pro zachování práv obviněného), teprve po vzniku MTS začala absence samostatného úřadu obhájce působit problémy, neboť obhájci nejsou v řízení dostatečně institucionálně zakotveni. Jaké institucionální zakotvení by však bylo vhodné v případě vzniku úřadu obhájce u MTS zvolit?

Úřad obhájce by mohl mít podobné institucionálně-organizační postavení jako úřad žalobce, tj. mohlo by se jednat o samostatný orgán soudu, který jedná nezávisle, odpovídá za efektivní výkon obhajoby v jednotlivých fázích trestního řízení před MTS, dohlíží na činnost jednotlivých obhájců a do jeho kompetencí by patřily veškeré činnosti související s obhajobou v řízení před soudem. Předpokladem efektivní činnosti úřadu obhájce je samozřejmě rovněž rozpočtová nezávislost, resp. financování úřadu obhájce z rozpočtu MTS, avšak v rámci samostatné rozpočtové kapitoly. Podle stávajícího znění Pravidla 20 Pravidel procesního a důkazního řízení MTS je to kancelář soudu, v jejíž kompetenci jsou veškeré záležitosti týkající se obhajoby.

Vzhledem k tomu, že do kompetence kanceláře MTS spadá velké množství nejrůznějších činností a kancelář je příjemcem nejvyššího množství finančních prostředků z rozpočtu soudu,¹⁹ kritici dosavadního nedostatečného institucionálního zakotvení obhajoby u MTS argumentují tím, že kancelář soudu nevěnuje dostatečnou pozornost

skutečně efektivnímu výkonu obhajoby a v případě kolize zájmů její zaměstnanci upřednostňují administrativně-byrokratická řešení (např. prosazují snížení rozpočtových výdajů obhájců) na úkor práv obviněných na právní pomoc.²⁰ V tomto směru lze konstatovat, že z hlediska kvalitativního není příliš důležité, že obviněnému je formálně obhájce poskytnut, a tudíž je zajištěno jeho právo na právní pomoc, nýbrž důležitější je, zdali obhájce obviněného má dostatečné finanční a personální prostředky k efektivnímu výkonu obhajoby a zdali je mu poskytnuto takové zázemí, v rámci něhož lze právo na právní pomoc obviněného skutečně realizovat.

3.2. Možné pravomoci

Úřad obhájce by v sobě měl zahrnovat veškeré pravomoci, které v současné době spadají do kompetence kanceláře soudu a týkají se činnosti obhájců v řízení před soudem. Úřad obhájce by v sobě zahrnoval jak veškeré pravomoci Úřadu veřejného obhájce, tak i pravomoci všech ostatních nižších organizačních jednotek kanceláře MTS, které se zabývají obhajobou v řízení před soudem. Úřad obhájce by vedl seznam obhájců MTS (resp. kandidátů na funkci obhájce v řízení před soudem), zajišťoval by školení obhájců v hmotněprávních i procesněprávních předpisech soudu, zajišťoval by funkci kárného senátu ve věcech kárných provinění

¹⁹ Na činnost kanceláře soudu je pro rok 2014 vyčleněno celkem 66.293 EUR.

²⁰ Viz Tuinstra, J. T. *Defence Counsel in International Criminal Law*, s. 99.

obhájců činných u MTS, rozděloval by finanční prostředky poskytnuté z rozpočtu soudu apod. Úřad obhájce by byl rovněž nadán pravomocí vlastní vnitroorganizační normotvorby, a tudíž by fungování tohoto úřadu bylo velmi flexibilní, neboť úřad by mohl pružně a operativně reagovat na naléhavou potřebu upravit činnosti, které tuto podrobnější úpravu vyžadují. Stejně jako v případě zaměstnanců úřadu žalobce i v případě zaměstnanců úřadu obhájce by zaměstnanci nesměli přijímat žádné pokyny ze zdrojů mimo rámec tohoto úřadu. Úřad obhájce by tudíž rovněž představoval samoregulační subjekt, v rámci něhož by byla přijímána taková opatření, která by byla nutná pro chod a činnost úřadu.

V jakých konkrétních aspektech by případný vznik úřadu obhájce mohl přispět ke skutečnému prosazení principu rovnosti zbraní v řízení před MTS? Jedním z nejvýznamnějších záležitostí je ta skutečnost že obhájci, vedení na seznamu obhájců MTS, kteří by byli automaticky i zástupci úřadu obhájce soudu, by při své činnosti mohli vyžadovat spolupráci ostatních států či mezivládních organizací podle části 9. Statutu (Mezinárodní spolupráce a justiční pomoc) nebo jiné formy spolupráce podle článku 93 Statutu.

K zajištění rovnosti zbraní by přispěly i zdánlivé maličkosti, které však mají v samotném řízení před MTS podstatný význam a závažné důsledky. Příkladem jsou oficiální písemnosti žalobce a obhájce

obviněného adresované třetím subjektům působícím mimo MTS. V případě žalobce je písemnost psána na hlavičkovém papíře s vyobrazením oficiálního symbolu MTS (váhy obklopené ratolestí jakožto symbol spravedlnosti) s označením, že se jedná o písemnost odesílanou úřadem žalobce. Písemnosti obhájců samozřejmě žádné takové symboly neobsahují, neboť obhájci v řízení před MTS nejsou zástupci žádného z orgánů soudu, ale jsou právními zástupci konkrétního obviněného. Z psychologického hlediska by samozřejmě působilo daleko lépe, pokud by i písemnosti obhájců, adresované třetím subjektům, obsahovaly oficiální symbol MTS a údaj o tom, že obhájce se na adresáta písemnosti obrací v rámci výkonu své funkce obhájce v řízení před soudem. Příslušnost obhájců k MTS, která by byla zřejmá ze všech jejich podání, by přispěla k lepšímu vnímání obhájců ze strany těch, od nichž tyto obhájci vyžadují pomoc v rámci výkonu obhajoby.

Pokud se jedná o vnímání obhájců činných u MTS ze strany třetích subjektů mimo rámec MTS, v tomto směru by vznik samostatného úřadu obhájce přispěl k lepšímu pochopení funkce obhájce a výkonu obhajoby jako nedílné součásti mezinárodního trestního řízení. V médiích se například velmi často objevují společné fotografie soudců MTS s žalobcem a s tajemníkem soudu, bez přítomnosti obhájců, čímž dochází k tomu, že příjemci těchto mediálních zpráv si ztotožňují činnost soudu pouze se společným bojem proti

pachatelům zločinů podle mezinárodního práva, kdy na jedné straně stojí "bok po boku" soudci a žalobce MTS a na straně druhé stojí, poněkud osamoceně, obviněný, spolu se svým obhájcem, přičemž obhájce součástí výkonu mezinárodní trestní spravedlnosti není. Jaké jsou důsledky nezdůrazňování role a funkce obhájce na poli mezinárodní trestní spravedlnosti, se ukázalo například v průběhu trestního řízení vedeného proti Thomasu Lubangovi. Média v provincii Bunia, v Demokratické republice Kongo, vysílala televizní přenos ze zahájení hlavního líčení proti Thomasi Lubangovi, přičemž zprostředkovala přenos úvodní řeči žalobce a úvodních řečí právních zástupců obětí, avšak přerušila vysílání v době, kdy u hlavního líčení pronášela svoji úvodní řeč obhájkyň obžalovaného Thomase Lubangy.²¹

3.3 Možné zdroje financování, rozpočet

Co se týče možných zdrojů financování, stejně jako v případě dalších orgánů MTS i úřad obhájce by byl v případě svého vzniku závislý na rozpočtu soudu, přičemž na rozdíl od současného stavu by byl úřad obhájce financován ze samostatné rozpočtové kapitoly. Lze předpokládat, že rozdělování finančních prostředků by bylo ve vztahu k zajištění práv obviněných na pomoc obhájce efektivnější, neboť v současné době je financování právní pomoci vázáno celou řadou administrativně-byrokratických pravidel, která

však ve svém důsledku vedou k neefektivnímu poskytování finančních prostředků z rozpočtu kanceláře MTS. Financování právní pomoci by bylo s ohledem na jediný orgán zabývající se obhajobou řízení před MTS transparentnější i lépe kontrolovatelný. Vzhledem k tomu, že absenci samostatného úřadu obhájce, a s tím i související absenci samostatného rozpočtu na činnost obhájců, kritizuje celá řada mezinárodních institucí,²² lze předpokládat, že po vzniku úřadu obhájce by došlo k navýšení dobrovolných příspěvků do rozpočtu MTS.

Rovněž je pravděpodobné, že po vzniku samostatného úřadu obhájce by se smluvními stranami Statutu MTS staly některé státy, které od ratifikace Statutu odrazuje mimo jiné právě nedostatečné zajištění práv obviněného, resp. obava z toho, že fyzickým osobám, stíhaným soudem, se nedostává dostatečného zajištění práv na obhajobu, ve srovnání s poměrně širokými kompetencemi žalobce soudu. I tyto státy by byly posléze přispěvateli do rozpočtu soudu, tudíž i do rozpočtu úřadu obhájce. Též není vyloučeno, že by úřad obhájce nemohl být financován i přímými dary na svoji činnost, samozřejmě za předem daných podmínek, podle zásady transparentnosti (zahrnující například zveřejnění přispěvatelů). Za těchto podmínek by tudíž při vzniku samostatného úřadu obhájce mohlo dojít ke snížení rozpočtových výdajů soudu, neboť úřad obhájce by mohl být

²¹ Viz *Transcripts ICC-01/04-01/06-T-110-ENG WT 28-01-2009 1/51 NB T*, s. 9.

²² Z nichž nejvýrazněji vznik samostatného úřadu obhájce MTS již dlouhodobě prosazuje Mezinárodní advokátní komora (IBA, International Bar Association).

za předem daných pravidel financování i mimo oficiální rozpočet soudu.

ZÁVĚR

Vznik samostatného a nezávislého úřadu obhájce jakožto pátého orgánu MTS by přispěl ke snížení závislosti obhájců působících v řízení před soudem na administrativně-byrokratickém aparátu soudu, vedl by ke snížení rozpočtových výdajů soudu a vedl by ke skutečnému zajištění principu rovnosti zbraní před soudem. S pravomocí vnitroorganizační normotvorby, zřetelnou příslušností obhájců k MTS a s pravomocí samostatně rozhodovat o rozdělení finančních prostředků z rozpočtu úřadu, by s velkou mírou pravděpodobnosti došlo i k zajištění efektivnější činnosti obhájců v řízení před soudem.

Hlavním argumentem pro vznik úřadu obhájce v řízení před MTS je nutnost zajištění skutečného, nikoliv pouze formálního, principu rovnosti zbraní v řízení před soudem, neboť procedurální rovnost stran v řízení má svůj základ v určení, jaká je výchozí pozice stran trestního řízení, tj. jaké je jejich institucionální zakotvení v řízení před soudem, jaké jsou jejich pravomoci i jaké finanční prostředky mají strany k dispozici (a kdo rozhoduje o rozdělování těchto prostředků). Důležitým aspektem je i vnímání role obhájce v řízení před MTS třetími subjekty (tj. subjekty mimo institucionální rámec soudu). Zatímco žalobce MTS při všech svých úkonech v řízení

jedná zcela zřetelně jakožto zástupce soudu a jako takový je třetími subjekty vnímán, obhájci činní u MTS při svých úkonech v rámci obhajoby jedná jakožto samostatní zástupci obviněného, bez toho, aby byla jejich role třetími subjekty vnímána jakožto nedílná a nezbytná součást mezinárodního trestního procesu. Pokud by obhájci při své činnosti formálně vystupovali jakožto zástupci samostatného orgánu MTS, zlepšilo by se jejich postavení tváří v tvář třetím subjektům, neboť by se zdůraznil skutečný důraz na potřebu zajistit rovné postavení žalobce a obhájce v řízení před soudem.

Hlavním argumentem proti vzniku úřadu obhájce je skutečnost, že od vzniku soudu uplynulo již dvanáct let a v současné době by bylo extrémně nákladné vytvářet zcela nový orgán soudu, neboť za tímto účelem by bylo nutné zásadně změnit celou řadu již existujících hmotněprávních i procesněprávních předpisů soudu. Řízení před MTS je navíc založeno převážně na politicko-právní filosofii kontinentálního (inkvizičního) trestního řízení, kdy stěžejní je dosáhnout potrestání pachatelů nejzávažnějších zločinů podle mezinárodního práva, přičemž tomuto cíli je podřízeno i institucionální zakotvení soudu a pravomoci žalobce soudu. Tvůrci Statutu nepovažovali za nutné vytvořit samostatný úřad obhájce jakožto nezávislý orgán soudu, přičemž si lze jen obtížně představit, že by k jeho vzniku došlo nyní, po dvanáctiletém fungování soudu. V současné

době ke vzniku úřadu obhájce neexistuje ani dostatečná vůle smluvních stran, přestože dlouhodobým podporovatelem vzniku samostatného úřadu obhájce u MTS jsou například Mezinárodní advokátní komora nebo Mezinárodní asociace trestních obhájců, které se snaží u jednotlivých smluvních stran Statutu získat pro tento svůj návrh širší podporu.

Nezbytnou podmínkou zajištění spravedlivého procesu je i právo obviněného na obhajobu, přičemž obhajobu může obviněný vykonávat i prostřednictvím svého obhájce. S ohledem na poměrně nepřehledná a striktní formální pravidla, týkající se jednotlivých úkonů v řízení před MTS, si lze obtížně představit, že by se obviněný v řízení před tímto mezinárodním soudem obhájoval sám, bez pomoci obhájce. MTS v rámci svých řízení naopak pomoc obhájce u jednotlivých obviněných podporuje: obhájce je obviněnému ustanoven vždy, když toto vyžadují zájmy spravedlnosti. Jedním z podmínek zajištění spravedlivého procesu je i rovnost stran v řízení, přičemž tento princip nelze chápat restriktivně, ale při jeho výkladu a praktické realizaci je nutné postupovat extenzivně.

Neexistuje žádný přesvědčivý argument, pro který by úřad obhájce jakožto samostatný orgán soudu nemohl u MTS vzniknout, přestože jeho vznik tvůrci Statutu MTS původně vůbec nezamýšleli. Jeho vznik by naopak mohl přispět k daleko širší podpoře MTS v rámci mezinárodního společenství, neboť celá řada států, které nejsou smluvními

stranami Statutu, vznášejí jakožto jednu z výhrad proti své ratifikaci Statutu právě nedostatečné zajištění práv obviněných v řízení před soudem na obhajobu.

Pokud má být role obhájce v mezinárodním trestním řízení chápána jako nezbytná a nedílná součást tohoto řízení, měl by existovat i samostatný orgán, který bude institucionální součástí soudu a který bude zastupovat zájmy obhajoby. Obhájci by měli disponovat obdobnými pravomocemi (samozřejmě s přihlédnutím k odlišným funkcím obhájců, na rozdíl od funkce žalobce, v řízení), kterými disponuje žalobce MTS, zejména co se týče vyžadování součinnosti smluvních stran Statutu. Pokud má být princip rovnosti zbraní v řízení před MTS skutečně prosazen a nikoliv pouze formálně deklarován, mělo by dojít ke vzniku pátého orgánu soudu, úřadu obhájce, který bude mít veškeré pravomoci k tomu, aby zastupoval zájmy druhé a neméně důležité strany mezinárodního trestního řízení, zájmy obhajoby. Jakkoliv se zdá vznik samostatného úřadu obhájce nadbytečný, neboť celou řadu funkcí tohoto orgánu v současné době vykonává kancelář soudu, pro pochopení významu a role obhájců v řízení před MTS celým mezinárodním společenstvím je vznik tohoto úřadu naprosto nezbytný, neboť jeho vznik může přispět i k posílení pozice obhájců v řízení před národními soudy jednotlivých států.

ZDROJE

- 1) *Code of Conduct for the Office of the Prosecutor* [online]. The Office of the Prosecutor, Date of entry into force: 5 September 2013 [cit. 2014-03-08].
- 2) ČR. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí ze dne 24. září 2009 o sjednání Římského statutu Mezinárodního trestního soudu. Sbírka mezinárodních smluv. 2009, částka 33, *Římský statut Mezinárodního trestního soudu* v českém znění, s. 4198-4274, v anglickém znění, s. 4115-4197.
- 3) Groulx, Elise. *The Defence Pillar: Making the Defence a Full Partner in the International Criminal Justice System* [online]. Hague Conference Presentation The Hague, Netherlands, 3 November 2000 [cit. 2014-04-03].
- 4) Jalloh, Charles C., DiBella Amy. Equality of Arms in International Criminal Law: Continuing Challenges [online]. *Legal Studies Research Paper Series*, Working Paper No. 2013-28, University of Pittsburgh School of Law, September 2013 [cit. 2014-03-08].
- 5) Katzman, Rachel. The Non-Disclosure of Confidential Exculpatory Evidence and the Lubanga Proceedings: How the ICC Defense System Affects the Accused's Right to a Fair Trial [online]. *Northwestern Journal of International Human Rights*, Volume 8, Issue 1 (Fall 2009) [cit. 2014-03-08].
- 6) McBride Jeremy. *Human rights and criminal procedure. The case law of the European Court of Human Rights* [online]. Council of Europe Publishing, 2009 [cit. 2014-04-03].
- 7) Politi, Mauro, Gioia, Federica. The Criminal Procedure before the International Criminal Court: Main Features. *The Law and Practice of International Courts and Tribunals* 5, 2006, s. 103-123.
- 8) *Regulations of the Office of the Prosecutor* [online]. ICC-BD/05-01-09, Date entry into force: 23th April 2009 [cit. 2014-03-08].
- 9) *Resolution ICC-ASP/12/Res.1* [online]. Adopted by the Assembly of States Parties at the 12th plenary meeting, on 27 November 2013, by consensus [cit. 2014-03-08].
- 10) *Response from the Defence teams of Mr Lubanga, Mr Bemba, Mr Mbarushimana, Mr Ngudjolo and Mr Banda and Mr Jerbo to the Registry's "Discussion Paper on the Review of the ICC's Legal Aid System"* [online]. Coalition for the International Criminal Court, 31 January 2012 [cit. 2014-04-03].
- 11) Situation In The Democratic Republic Of The Congo In The Case Of The Prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo. *Redacted Decision on the Prosecution's Urgent Request for Variation of the Time-Limit to Disclose the Identity of Intermediary 143 or Alternatively to Stay Proceedings Pending Further Consultations with the VWU* [online]. Date: 8 July 2010, No. ICC-01/04-01/06 [cit. 2014-04-03].
- 12) *Statement* [online]. The Swedish Bar Association, 14 February 2012 [cit. 2014-04-03].
- 13) Šturma, Pavel. *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinnů podle mezinárodního trestního práva*. Praha: Karolinum, 2002.
- 14) Šturma, Pavel, Tomášek, Michal et al. *Nové jevy v právu na počátku 21. století III. Proměny veřejného práva*, Praha: UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2009.
- 15) *The Office of Public Counsel for the Defence* [online]. Nedatováno [cit. 2014-03-08].
- 16) *Thirteenth session of the Assembly of States Parties* [online]. ASP Information - updated at: 10/02/2014 [cit. 2014-03-15].
- 17) *Transcripts ICC-01/04-01/06-T-110-ENG WT 28-01-2009 1/51 NB T* [online]. Situation in the Democratic Republic of Congo – Case ICC-01/04-01/06, Hearing - Open Session, Wednesday, 28 January 2009 [cit. 2014-03-08].
- 18) Tuinstra, Jarinde Teminck. *Defence Counsel in International Criminal Law*. The Hague: T·M·C·ASSER PRESS, 2009.

Poznámka: Working Paper vychází ze soutěžní práce předložené v rámci soutěže SVOC. Práce se umístila na druhém místě v celostátním kole SVOC, které proběhlo ve dnech 18.-19. září 2014 na Západočeské univerzitě v Plzni.